

Zdzisław Sirojć

Socjalne aspekty procesu transformacji systemowej a polityka i praca socjalna w państwach posocjalistycznych

Przemiany zachodzące w azjatyckich i europejskich byłych państwach socjalistycznych od przełomu lat 80. i 90. mają charakter systemowy. Proces ten nazywać będziemy transformacją systemową. Jego istotą jest zmiana ustroju politycznego i gospodarczego. Autorytarne rządy zastąpione zostały demokratycznymi, ich podstawą stała się wolność jednostki i państwo prawa. Gospodarka centralnie planowana i zarządzana zastąpiona została gospodarką rynkową. Dominującą własność państwową zamieniono na własność prywatną.

Wśród przyczyn transformacji systemowej należy wymienić zarówno czynniki zewnętrzne jak i wewnętrzne:

- brak akceptacji systemu socjalistycznego przez otoczenie zewnętrzne,
- stosowanie barier ekonomicznych i technologicznych przez USA i państwa Europy Zachodniej,
- nieefektywność ekonomiczną systemu,
- niezadowolenie społeczne z powodu nikłych efektów gospodarczych i ograniczania praw człowieka,
- uwarunkowania historyczno-kulturowe [Bożyk, 2002: 9-20].

Celem transformacji jest poprawa poziomu życia ludności poprzez zwiększenie efektywności gospodarowania w poszczególnych państwach,

przeprowadzenie przemian strukturalnych oraz włączenie podmiotów społecznych i gospodarczych tych państw do globalnego rynku i globalnej konkurencji.

W czasie trwającej już od ponad dwóch dekad transformacji systemowej w państwach posocjalistycznych mieliśmy i mamy do czynienia z wieloma zjawiskami i problemami społecznymi. Niektóre występują regionalnie, a niektóre są symptomatyczne tylko dla danego państwa.

Najbardziej charakterystycznym zjawiskiem w państwach posocjalistycznych w okresie transformacji jest polaryzacja ludności według dochodów. To normalne zjawisko dla kapitalizmu, ale jeśli przybiera ono nadmierny rozmiar – staje się problemem. Z nadmiernym ekonomicznym różnicowaniem się ludności mamy do czynienia prawie we wszystkich byłych państwach socjalistycznych.

Zjawisko to najlepiej charakteryzuje współczynnik Giniego, który nosi też nazwę wskaźnika nierówności społecznych. Wyraża on liczbowo rozkład dóbr, w szczególności nierównomierny rozkład dochodów gospodarstw domowych.

Współczynnik Giniego przyjmuje wartości w przedziałach 0-1, ale często wyrażany jest także w procentach. Wartość zerowa współczynnika wskazuje na pełną równomierność dochodów. Im jest on wyższy od zera, tym zróżnicowanie w dochodach w danym kraju jest większe.

Państwa posocjalistyczne według wskaźników Giniego możemy podzielić na cztery grupy:

- niskim zróżnicowaniu dochodów (poniżej 30%)
Albania, Bułgaria, Czechy, Białoruś, Chorwacja, Kazachstan, Serbia, Słowenia, Słowacja i Węgry;
- wysokim zróżnicowaniu dochodów (powyżej 40%)
Turkmenistan, Gruzja, Rosja, Bośnia i Hercegowina;

- średnim zróżnicowaniu dochodów (wskaźnik Giniego między 30 a 40 %)

pozostałe państwa [*Lista państw świata według równości dochodów*, 2008, http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=pl].

Najniższe zróżnicowanie dochodów ma miejsce zarówno w państwach o najbardziej zaawansowanych przemianach systemowych, jak i państwach, w których te przemiany podjęte zostały w niewielkim stopniu. Jest to stan najbardziej pożądany, z tym, że w pierwszym przypadku jest on już osiągnięty, a w drugim dopiero docelowo.

Największą grupę państw charakteryzuje wskaźnik Giniego w granicach 30-40%. To średnie zróżnicowanie dochodów, ale wskaźnik powyżej 33% (a dotyczy on większości państw tej grupy) powinien być dla rządów tych państw sygnałem ostrzegawczym.

Wysokie zróżnicowanie dochodów zagraża sprawnemu funkcjonowaniu gospodarki i społeczeństwa. W dwóch przypadkach jest ono zatrwające: w Rosji i w Bośni i Hercegowinie. W Rosji ze względu na skalę państwa, a w Bośni i Hercegowinie ze względu na skalę zróżnicowania (56,2%) i specyficzną sytuację polityczną.

Analiza zjawiska pokazała, że największe zróżnicowanie dochodów nastąpiło w państwach poradzieckich, co można tłumaczyć przede wszystkim zbyt dużą rozpiętością płac na tym obszarze.

Zróżnicowanie dochodów związane jest z poziomem i jakością życia mieszkańców państw. Poziom życia pojmować będziemy jako zaspokojenie potrzeb materialnych, a jakość życia jako poziom zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych.

Klasycznym miernikiem poziomu życia jest wartość Produktu Krajowego Brutto na jednego mieszkańca.

Miał on według Międzynarodowego Funduszu Walutowego w 2009 roku w poszczególnych krajach posocjalistycznych następującą wartość (w dolarach USA):

Słowenia 27654; Czechy 24093; Słowacja 21245; Węgry 18567; Polska 18072; Estonia 17908; Chorwacja 17703; Litwa 16542; Rosja 14920; Łotwa 14255; Białoruś 12737; Rumunia 11917; Bułgaria 11920; Kazachstan 11693; Serbia 10635; Czarnogóra 10393; Azerbejdżan 9564; Macedonia 9171; Bośnia i Hercegowina 7361; Albania 7161; Ukraina 6339; Turkmenistan 5971; Armenia 4966; Gruzja 4757; Mongolia 3481; Mołdawia 2843; Uzbekistan 2807; Tadżykistan 2104; Kirgistan b. d.; Kosowo b. d. [[http://pl.wikipedia.org/wiki/PKB.per.capita.](http://pl.wikipedia.org/wiki/PKB.per.capita)]

Analizując w/w dane, można wyróżnić grupę państw, w których reformy ustrojowe powiodły się (Słowenia, Czechy, Słowacja, Węgry, Polska, Chorwacja, Estonia, Litwa, Łotwa, Rosja) oraz pozostałe państwa, w których przemiany nie przyniosły dotychczas oczekiwanych rezultatów.

Dane te pokazują także różnicowanie się społeczeństw według dochodów. Jeżeli uwzględnimy początkowe, niezbyt wielkie różnice w poziomie życia ludności w państwach socjalistycznych, to obecne dane są zatrważające. Pokazują bezradność elit rządzących wielu krajów wobec aktualnych problemów społecznych i gospodarczych. W czasach globalizacji i transformacji systemowej stanowią dla nich wielkie wyzwanie.

Innym ważnym wskaźnikiem społecznym jest wskaźnik rozwoju społecznego (*Human Development Index* - HDI). Zawiera on takie subwskaźniki, jak: Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca, wskaźnik skolaryzacji i przeciętną długość życia.

Możemy tu wyróżnić grupę państw o wysokiej jakości życia (Czechy, Słowacja, Słowenia, Chorwacja, Litwa, Łotwa, Estonia, Polska, Węgry i Bułgaria) oraz pozostałe kraje. Niskie wskaźniki jakości życia w większości krajów przechodzących transformację pokazują przede wszystkim słabość systemów socjalnych w tych państwach, a wynikają one ze słabości państw i braku odpowiednich środków na inwestycje społeczne.

Powiększające się zróżnicowanie jakości życia w różnych krajach przechodzących transformację potwierdza tylko wcześniejszą konstatację, iż o efektach przemian w największym stopniu decyduje czynnik ludzki.

Znaczne zróżnicowanie dochodów prowadzi do powstania enklaw biedy i ubóstwa. Przez ubóstwo pojmować będziemy stan braku środków na zaspokajanie podstawowych potrzeb społecznych.

Sytuację w poszczególnych państwach najlepiej obrazuje wskaźnik ubóstwa (*Human Development Index* - HPI). Składają się nań subwskaźniki:

- odsetek ludności, który umrze przed 40. rokiem życia,
- odsetek analfabetów,
- odsetek ludzi bez dostępu do ochrony zdrowia i wody pitnej,
- odsetek dzieci z niedowagą przed 5. rokiem życia.

Państwa przechodzące transformację, można podzielić pod względem ubóstwa na trzy grupy:

- państwa o niskiej skali ubóstwa (Czechy, Słowenia, Słowacja, Estonia, Polska, Węgry);
- państwa o znacznej skali ubóstwa (Turkmenistan, Mołdawia, Mongolia, Uzbekistan, Kirgistan, Tadżykistan);
- państwa o średniej skali ubóstwa (pozostałe kraje) [<http://www.edupedia.pl/words/index/show/>].

Wskaźniki ubóstwa korelują z wcześniejszymi wskaźnikami: poziomu i jakości życia. Potwierdzają one wcześniejszą uwagę, że większość poradzieckich republik nie radzi sobie z problemami socjalnymi.

Według Banku Światowego najważniejszymi czynnikami ryzyka w przypadku ubóstwa w państwach poradzieckich są:

- młody wiek,
- zamieszkanie na wsi,
- niski poziom wykształcenia,
- bezrobocie [World Bank, 2005].

Ze zjawiskiem ubóstwa bardzo ściśle powiązane jest zjawisko bezrobocia, stanowiące zarazem ważny problem ekonomiczny i społeczny, powodujące ubóstwo, marginalizację i wykluczenie społeczne, czy też patologie społeczne.

Bezrobocie w państwach posocjalistycznych jest istotnym problemem społecznym dla większości z nich. Według danych The World Factbook (nieprecyzyjnych ze względu na wykorzystanie różnych statystyk) stopa bezrobocia w tych krajach była bardzo zróżnicowana (od 0,9 na Białorusi do 73,0% w Kosowie). Ze znacznym bezrobociem mamy do czynienia w: Serbii, Łotwie, Gruzji, Estonii, Czarnogórze, Chorwacji (15-20%). Z bardzo trudną sytuacją na rynku pracy mamy do czynienia w Macedonii (32,2%) oraz w Bośni i Hercegowinie (43,4%). Katastrofalna sytuacja ma miejsce w Turkmenistanie (60,0%), Tadżykistanie (70,0%) i w Kosowie (73,0%) [http://translate.googleusercontent.com/translate_hl=pl]. Obserwujemy tu zupełnie odmienną sytuację na wschodzie Europy i w Azji, niż w Europie Środkowej i Południowej. Rynki pracy w państwach powstałych z byłego ZSRR (z wyjątkiem państw bałtyckich) zostały poddane o wiele słabszej regulacji niż w pozostałych państwach.

Bezrobocie i ubóstwo powodują, iż osoby nim dotknięte odczuwają, że są zmarginalizowane i społecznie wykluczone.

Marginalizacja i wykluczenie społeczne oznaczają stany i procesy w strukturze społecznej, określające jednostki i grupy ograniczone w możliwościach korzystania z powszechnie dostępnych dóbr i form życia zbiorowego oraz funkcjonujące poza powszechnymi zasadami obyczaju, prawa i porządku społecznego [Plich, 2004: 61-62].

Przedstawione wcześniej dane dotyczące ubóstwa i bezrobocia pokazują, jak wielkie rzesze ludzi są poddawane marginalizacji. Ich subiektywne odczucie, iż są dyskryminowani i odrzuceni oraz nie mają na nic wpływu, jest jeszcze większe. Przeprowadzone w Polsce badania pokazały, że 46% ludzi nie ma żadnego bezpośredniego wpływu na wydarzenia w kraju, a 20%, że nie jest w stanie poprawić swojej sytuacji życiowej [Kwaśniewski, 1997: 229-230].

„(...) Ubóstwo, marginalizacja czy też wykluczenie społeczne, to zjawiska, które przybrały niespotykane rozmiary (...)”, a wyzwaniem są „nowe obszary marginalności społecznej” (bezdumność, żebractwo, narkomania,

alkoholizm, niski stan zdrowotności społecznej, przestępczość, różnego rodzaju dewiacje itp. [Rodziewicz-Winnicki, 2008: 256].

Wiele z tych zjawisk społecznych składa się na bardzo pojemne pojęcie „patologie społeczne”. Trzeba wśród nich wymienić także takie zjawiska, jak: agresję, przemoc, dewiacje seksualne (prostytycję, homoseksualizm), samookaleczenia, hazard, wszelkie uzależnienia.

Słabość stanowiącego prawa, wynikająca ze słabości państwa, oraz słabość jego instytucji społecznych, spowodowały we wszystkich państwach posocjalistycznych ogromny wzrost patologii społecznych.

Najlepszym przykładem jest tu eksplozja przestępczości, jaka miała miejsce po rozpoczęciu przemian systemowych. Wzrost zachowań niezgodnych z prawem uwarunkowany był (obok czynników psychobiologicznych) wieloma czynnikami społecznymi, w tym m.in.:

- zmianą systemu wartości w nowym ustroju politycznym i gospodarczym,
- zmianami na rynku pracy,
- likwidacją wielu placówek kulturalnych, itp.

Największe rozmiary przestępczość przybrała w Rosji. Szczególnie w pierwszych latach 90. państwo nie mogło sobie poradzić z tym problemem.

Aby skutecznie zwalczać nieprzestrzeganie prawa potrzebna jest sprawna administracja państwowa i samorządowa. Niestety lata transformacji to okres masowej korupcji, przez którą rozumiemy nadużywanie władzy publicznej dla osiągnięcia prywatnych korzyści.

Według danych Transparency International największa korupcja panuje w Azji Środkowej i na Kaukazie. Wysoka korupcja ma miejsce także w europejskiej części byłego ZSSR (z wyjątkiem państw bałtyckich). Niższa korupcja panuje na Bałkanach, a najniższa w Europie Środkowej.

Ważne miejsce w procesie transformacji systemowej w państwach posocjalistycznych zajmują problemy demograficzne.

Do najważniejszych z nich zaliczyć należy:

- ujemny przyrost naturalny,

- starzenie się społeczeństwa,
- emigrację zarobkową.

Ujemny przyrost naturalny w większości państw posocjalistycznych połączony ze znaczną emigracją zarobkową powodują ujemny przyrost ludności, czyli inaczej jej ubytek.

Tylko w muzułmańskich państwach Europy i Azji oraz w Mongolii, Macedonii i Słowacji zanotowano w 2009 roku przyrost liczby ludności. Natomiast dynamika przyrostu liczby ludności w latach 2005-2009 kształtowała się następująco: tylko wymienione wyżej państwa oraz Serbia i Słowenia nie zanotowały w tym okresie spadku liczby ludności.

Większość państw posocjalistycznych znalazła się w ogromnej depresji demograficznej. Zajmują one na liście państw świata według tempa wzrostu liczby ludności miejsca między 200 a 230 [<http://translate.googleusercontent>].

Sytuacja ta zagraża rozwojowi społecznemu tych państw. Nie zapewnia prostej reprodukcji ludności. Powoduje perturbacje na rynku pracy. Poprzez zwiększenie się liczby osób w wieku poprodukcyjnym wpływa na proces starzenia się społeczeństwa, powoduje w związku z tym zwiększenie obciążeń emerytalnych społeczeństw.

Przedstawione wyżej zjawiska i problemy społeczne nie wyczerpują katalogu problemów, jakie nękają społeczeństwa współczesnych państw posocjalistycznych.

Warto odnotować także pozytywne aspekty zachodzących przemian:

- poprawę przeciętnego poziomu i jakości życia ludności,
- poprawę stanu ochrony środowiska,
- wzrost odsetka młodzieży uczącej się (w tym studiującej).

Państwa posocjalistyczne przechodzące transformację systemową prowadziły bardzo zróżnicowaną politykę socjalną. Zależało to od sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej w kraju oraz od możliwości intelektualnych i sprawczych rządzących elit.

Wyróżnimy cztery zasadnicze rodzaje prowadzonej polityki i dwie odmiany (azjatycką i europejską) w dwu z nich. Nawiązują one do przyjętych już w literaturze modeli polityki społecznej [Auleytner, 2008: 147].

Będziemy, zatem, wyróżniać:

- model liberalny
 - odmiana azjatycka
 - odmiana europejska,
- model socjaldemokratyczny,
- model mieszany (socjalliberalny),
- model socjalistyczny
 - odmiana azjatycka,
 - odmiana europejska.

Liberalny model polityki socjalnej przyjęty został przez państwa bałtyckie oraz Kazachstan i Kirgistan. Wszędzie tam sektor publiczny jest mniejszy, podatki niższe i niższe transfery socjalne. Republiki azjatyckie skłaniają się przy tym bardziej ku modelowi wschodnioazjatyckiemu, a republiki bałtyckie, w szczególności Estonia, do modelu amerykańskiego.

Socjaldemokratyczny model wprowadzony został w państwach Europy Środkowej (Polska, Węgry, Czechy). Wprowadzono go będąc pod wpływem europejskiego modelu socjalnego i dokonań Unii Europejskiej w tym zakresie. Cechują go wysokie transfery socjalne, co wiąże się z wysokimi podatkami i negatywnym wpływem tej sytuacji na rozwój gospodarczy tych państw (Węgry już doświadczyły tego w czasie ostatniego kryzysu).

Model mieszany, nazwaliśmy go modelem socjalliberalnym, jest mieszkanką modeli liberalnego i socjaldemokratycznego. Przyjęła go większość państw przechodzących transformację systemową, z tym, że niektóre z nich skłaniają się bardziej ku systemowi liberalnemu (Słowacja, Bułgaria, Rosja, czy niektóre państwa bałkańskie i kaukaskie), a niektóre ku systemowi socjaldemokratycznemu (Ukraina).

Model socjalistyczny, nawiązujący do modelu radzieckiego, stosowany jest w państwach, w których przemiany transformacyjne dokonały się w

niewielkim zakresie. Wyróżniamy tu odmianę azjatycką (Uzbekistan i Tadżykistan) oraz europejską (Białoruś), które różni tylko aspekt kulturowy.

Prowadzoną w państwach posocjalistycznych politykę socjalną, podobnie jak przemiany w sferze politycznej, nie można zaliczyć do sukcesów transformacji. Brakuje przede wszystkim środków finansowych na zapewnienie godziwych warunków życia oraz możliwości realizacyjnych (niestabilna sytuacja w kraju, bądź brak woli zarządzających do przeprowadzenia zmian).

Warto też zwrócić uwagę na niektóre aspekty realizacji polityki socjalnej w poszczególnych krajach.

Reforma systemu socjalnego przyjęta w Słowacji (*Koncepcie transformacji społecznej Słowackiej Republiki*) zawierała następujące zasady przeprowadzonych zmian:

- przejście od jednostopniowego do trójstopniowego systemu opieki,
- od państwowego monopolu w polityce socjalnej do pluralizmu podmiotów,
- od równego podziału do pomocy zaadresowanej,
- od biurokratyczno – administracyjnego podejścia w opiece socjalnej do socjalnej pracy w pomocy społecznej [Konečný, I. Radičova, 2009: 268-269].

Na mechanizm rozwoju społecznego Ukrainy w przyjętej strategii rozwoju państwa składają się m.in. następujące elementy:

- socjalna odpowiedzialność,
- integracja społeczna,
- efektywna pomoc potrzebującym,
- przełamanie negatywnych nastrojów w społeczeństwie,
- wysoka jakość czynnika ludzkiego,
- efektywne gospodarowanie,
- efektywni pracownicy.

Strategia ta zawiera następujące priorytety w dziedzinie realizowanych socjalnych innowacji:

- przejście od socjalnej do socjalnej gospodarki rynkowej,
- orientacja na liberalno – demokratyczne zasady rozwoju,
- włączenie się w gospodarkę światową i społeczno-kulturową przestrzeń globalizacji,
- przełamanie podziałów i apatii w ukraińskim społeczeństwie.

Warto też zwrócić uwagę na reformowanie niektórych elementów systemu socjalnego, np. zabezpieczenia socjalnego, czy systemu emerytalnego, czy też systemu ochrony zdrowia, czy wreszcie pomocy socjalnej osobom niepełnosprawnym. Polskie rozwiązania w tym zakresie godne są omówienia.

Polska przeprowadziła w 1998 roku reformę emerytalną, wzorowaną na rozwiązaniach chilijskich. Funkcjonujący obecnie system emerytalny składa się z trzech filarów: pierwszy obejmuje powszechną emeryturę podstawową, drugi – oszczędności gromadzone na indywidualnych kontach emerytalnych, trzeci – dobrowolne oszczędności na prywatnych funduszach emerytalnych.

Przeprowadzona w tym samym czasie reforma służby zdrowia nie zakończyła się sukcesem. Zmiany w polityce zdrowotnej przeprowadzane są do chwili obecnej. Przewiduje się trzy scenariusze:

- finansowanie wszystkich potrzeb zdrowotnych w oparciu o zasadę racjonalizmu i współodpowiedzialności (w oparciu o składki z Narodowego Funduszu Zdrowia),
- wprowadzenie wolnorynkowego systemu ochrony zdrowia,
- kontynuowanie zasady quasi solidaryzmu [Leowski, 2004: 179].

Godnym podkreślenia są natomiast wysiłki państwa w zakresie pomocy socjalnej osobom niepełnosprawnym. Powołana w tym celu instytucja - Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych ma za zadanie:

- zwiększanie zatrudnienia osób niepełnosprawnych,

- redystrybucję środków społecznych na aktywizację zawodową i społeczną tej kategorii społecznej [*Informator. Przewodnik Osoby Niepełnosprawnej*, 2006: 8].

W podsumowaniu należy stwierdzić, że sfera usług socjalnych sprawiała reformatorom wiele trudności, głównie z powodu złożoności systemów socjalnych i braku odpowiednich środków finansowych, złożonej sytuacji społecznej i politycznej w poszczególnych państwach, oporu beneficjentów starych rozwiązań i braku kompetencji elit rządzących.

Politykę socjalną w każdym państwie kształtuje przyjęta polityka społeczna, praca socjalna zaś wynika z przyjętych założeń polityki socjalnej. Rozwiązania dotyczące pracy socjalnej w poszczególnych państwach będą różne, ale wspólne wszystkim państwom posocjalistycznym są społeczne, gospodarcze, polityczne i kulturowe zmiany, jakim poddawane są ich społeczeństwa. Transformacja systemowa, jaką przechodzą społeczeństwa państw posocjalistycznych, jest klasyczną zmianą społeczną.

Zmiana społeczna to przejście od jednego stanu systemu społecznego do drugiego.

T. Kaźmierczak traktuje pracę socjalną jako instrument zmiany społecznej. Swoje twierdzenie wywodzi z misji pracy socjalnej – „jest nią (...) zmiana społeczna, która (...) ma być wywołana na poziomie jednostki, rodziny, grupy społecznej, społeczności, a pośrednio także na poziomie całego społeczeństwa” [Kaźmierczak, 2006: 97].

Przytacza przy tym stwierdzenia amerykańskich badaczy, że celem pracy socjalnej, rozumianej jako działanie podejmowane dla osiągnięcia zaplanowanej zmiany, jest zatem:

- 1) potęgowanie ludzkich zdolności rozwiązywania problemów i zdolności zaradczych;
- 2) przyłączanie ludzi do systemów, które dysponują niezbędnymi z punktu widzenia ich potrzeb zasobami, usługami i możliwościami;
- 3) promowanie efektywnego i przyjaznego ludziom działania tych systemów;

- 4) przyczynianie się do rozwoju i poprawy polityki socjalnej [Pincus, A. Minahan, 1979].

W takim ujęciu praca socjalna polegać powinna na wypełnianiu następujących funkcji:

- pomaganie ludziom w podnoszeniu lub bardziej efektywnym wykorzystywaniu ich zdolności radzenia sobie i rozwiązywaniu problemów,
- ustanawianie pierwotnych ogniw łączących ludzi z systemami zasobów,
- facilitowanie interakcji oraz modyfikowanie i budowanie nowych relacji między ludźmi i społecznymi systemami zasobów oraz ludźmi wewnątrz systemów zasobów,
- wnoszenie własnego wkładu w rozwój i modyfikowanie polityki socjalnej,
- służenie w roli agend kontroli społecznej (wobec osób przejawiających zachowania niezgodne z prawem i normami społecznymi) [Każmierczak, 2006: 98].

Transformacja systemowa jest wielką zmianą społeczną, podobnie jak omówiona wcześniej globalizacja. Transformacja jest częścią procesu globalizacji, który zachodzi równolegle. Zmiany zachodzące w całej sferze socjalnej, jak i w pracy socjalnej w procesie globalizacji, w dużym stopniu dotyczą także transformacji systemowej.

Szczególnie istotne znaczenie w przeprowadzanych zmianach w pracy socjalnej mają dwa aspekty:

- jej profesjonalizacja
- oraz innowacyjność.

Ponieważ zakres pracy socjalnej jest bardzo szeroki (praca w ochronie zdrowia, w szkołach, w opiece społecznej, w systemie penitencjarnym, w biznesie, wśród osób starszych, rodzin, dzieci, niepełnosprawnych, bezrobotnych, osób uzależnionych, chorych, ubogich, agresywnych, dewiantów seksualnych, hazardzistów, bezdomnych, migrantów, ofiar przemocy, ofiar

klęsk żywiołowych czy zdarzeń losowych itd.) kwestię niezbędnych zmian przedstawimy na przykładzie pracy socjalnej z bezrobotnymi. Główną trudnością w pracy z tą kategorią społeczną jest zmiana mentalności – podejścia do życia i pracy. Obok pomocy psychologicznej bezrobotnym proponuje się:

- prace społecznie użyteczne,
- zatrudnienie socjalne,
- spółdzielnie socjalne,
- kursy integracji społecznej [Kotomska, 2008: 115-122].

Jednakże efektywność tych działań jest niska. Niezbędna jest tu aktywizacja bezrobotnych, modyfikacja systemu pomocy społecznej, zmiana obowiązującego prawa, a w szczególności:

- ograniczenie praw do wczesnej dezaktywacji zawodowej, likwidacja przywilejów branżowych, wzmacnianie motywacji do pozostawania na rynku pracy,
- monitorowanie zachowań bezrobotnych i przypisanie prawa do kontroli ich zaangażowania w poszukiwaniu pracy jednej instytucji (wielość podmiotów odpowiedzialnych za wspieranie bezrobotnych uniemożliwia faktyczną aktywizację, generuje koszty kompensacji i nie sprzyja przywracaniu do pracy);
- wiązanie prawa do świadczeń finansowych dla zdolnych do pracy z ich faktycznym zainteresowaniem samodzielnością ekonomiczną;
- kojarzenie elastyczności rynku pracy z bezpieczeństwem socjalnym, czyli ograniczenie szarej strefy poprzez umożliwienie łączenia niskich świadczeń z zatrudnieniem legalnym, pracami dorywczymi i sezonowymi;
- wiązanie systemu edukacji i kształcenia na poziomie wyższym z realnymi i prognozowanymi potrzebami rynku pracy, promowanie kształcenia technicznego i otwartego na nowe technologie kształcenia zawodowego;

- upowszechnianie kształcenia ustawicznego jako warunku samodzielności ekonomicznej i trwałej więzi z rynkiem pracy;
- instytucjonalne i kompetencyjne powiązanie służb zatrudnienia (urzędy pracy) i służb społecznych, reorganizacja podmiotów polityki społecznej odpowiedzialnych za podobne zadania;
- wprowadzenie nowych regulacji ustawowych w oparciu o rzetelne analizy i prognozy skutków – zarówno w sferze socjalnej, jak i ekonomicznej [Trafiałek, 2008].

Przykład koniecznych zmian w pracy socjalnej z bezrobotnymi pokazuje niedoskonałość funkcjonującego dotychczas systemu. Chodzi przede wszystkim o działania mające na celu uszczelnienie systemu i oszczędność środków przeznaczanych na ten cel.

Niedoskonałość rozwiązań organizacyjnych oraz niska sprawność systemów socjalnych to cechy modeli socjalnych funkcjonujących w państwach posocjalistycznych.

Biorąc pod uwagę ogromną skalę potrzeb socjalnych oraz ograniczone możliwości finansowe państw przechodzących transformację trudno będzie w najbliższym czasie dokonać zasadniczych zmian w jakości życia i poprawić ochronę socjalną ludności.

- [1] Auleytner, J. 2008. *Polityka społeczna w różnych krajach i modele polityki społecznej*, w: *Polityka społeczna*, G. Firlit -Fesnak, M. Szyłko - Skoczny (red.), PWN, Warszawa.
- [2] Bożyk, P. 2002. *24 kraje Europy Środkowej i Wschodniej. Transformacja*, SGH, Warszawa.
- [3] <http://pl.wikipedia.org/wiki/PKB.per.capita>.
- [4] http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=pl
- [5] <http://translate.googleusercontent.com/>
- [6] http://translate.googleusercontent.com/translate_hl=pl
- [7] <http://www.edupedia.pl/words/index/show/>.
- [8] *Informator. Przewodnik Osoby Niepełnosprawnej*, Warszawa 2006.
- [9] Kaźmierczak, T. 2006. *Praca socjalna. Między upośledzeniem społecznym a obywatelskością*, Wyd. Śląsk, Katowice.

- [10] Kaźmierczak, T., Rymśza, M. 2006. *Aktywna polityka społeczna. Stan obecny i szanse upowszechnienia koncepcji*, „Analizy i Opinie” nr 48.
- [11] Kotomska, M. 2008. *Praca socjalna z osobami bezrobotnymi*, w: Profesjonalna praca socjalna, E. Trafiałek (red.), Kielce.
- [12] Kwaśniewski, J. (red.). 1997. *Kontrola społeczna procesów marginalizacji*, Warszawa.
- [13] Leowski, J. 2004. *Polityka zdrowotna a zdrowie publiczne. Ochrona zdrowia w gospodarce rynkowej*, Warszawa.
- [14] Nowakowski, Z. 2001. *Transformacja systemowa w Polsce*, Zeszyty Naukowe WSIZiA, Warszawa.
- [15] Pilch, T. 2004. *Marginalizacja społeczna*, w: Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, Warszawa.
- [16] Pincus, A., Minahan, A. 1979. *Social work practice: model and method*, Ithaca, Illinois.
- [17] Rodziewicz-Winnicki, A. 2008. *Pedagogika społeczna w obliczu realiów współczesności*, Warszawa.
- [18] Stolárik, S. 1997. *Zbytočná filozofia?* In: *Verbum*, roč. 8, č. 4
- [19] Trafiałek, E. 2008. *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania pracy socjalnej*, w: Profesjonalna praca socjalna. Warunki skuteczności, doświadczenia, kierunki zmian, E. Trafiałek (red.), Kielce.
- [20] Wawrzonkiewicz, A. 2005. *O pojęciu wartości w ujęciu interdyscyplinarnym*, in: *Filozofia bliższa życiu*, Warszawa.
- [21] World Bank. 2005. *Growth, poverty, and inequality: Easter Europe and the former Soviet Union*, Washington.